

Ольга ШКУРУПІЙ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Наталія БАЗАВЛУК

асистент кафедри міжнародної економіки,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ПАРАМЕТРАХ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПРАЦЯ – ІННОВАЦІЇ – ВИТРАТИ – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА РЕНТА»

У статті розглянуто роль інтелектуальної праці в опосередкуванні процесів створення та застосування інновацій. Досліджено вплив останніх на формування витрат за видами та сферами економічної діяльності. Визначено поняття «конкурентоспроможність» на основі критерію застосованої інтелектуальної праці.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інтелектуальна праця, інновації, трансформаційні і трансакційні витрати, інтелектуальна рента.

Процеси розвитку господарських систем забезпечуються збереженням живої та уречевленої праці, що простежується передусім через економію всіх видів витрат. Ця проблематика, передусім через інтерес до неї з практичного боку, ніколи не виходила з переліку актуальних для економічної науки. Проте, зважаючи на глобальні ознаки формування інноваційно орієнтованих систем (що робить названий процес імперативом), контекст наукової аналітики «ресурси – витрати – конкурентоспроможність» потребує розширення через з'ясування ролі інтелектуальної праці в опосередкуванні процесів створення та застосування інновацій. Важливими є також дослідження зв'язків між створенням і використанням різних видів інновацій (продуктових, технологічних, маркетингових, управлінських, організаційних, соціальних, екологічних) та формуванням поточних витрат – також за видами (трансформаційних і трансакційних).

Дослідженню науково-практичної проблеми стосовно сутності та основних напрямів інтелектуалізації праці, особливостей трансформації соціальної структури сучасного суспільства через призму інтелектуалізації, присвячені наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Д. Белл, О. Грішнова, П. Друкер, Л. Едвінссон, А. Колот, В. Семиноженко, Л. Федулова, А. Чухно, Й. Шумпетер та ін. Передумови інноваційних трансформацій глобальної економіки розглядаються у працях Ю. Яковця. Сутність, особливості та значення трансакційних витрат досліджували Д. Норт та Дж. Уолліс.

Створення благ априорі потребує використання ресурсів, із залученням яких господарюючий суб'єкт несе витрати. Це передусім трансформаційні витрати – такі, які забезпечують процеси фізичної трансформації благ. Вони пов'язані з використанням сировини, матеріалів, затратами праці, амортизацією обладнання тощо і відносяться безпосередньо до сфери виробництва. Крім них, підприємство несе трансакційні витрати, які не пов'язані зі зміною властивостей економічних благ. Трансакційні витрати унаслідок того, що вони виникають при реалізації підприємством

ринкових угод (трансакцій), утворюються у сфері обігу. Перелік трансакційних витрат досить значний – це витрати, пов'язані з пошуком інформації, оцінкою та контролем якості продукції, захистом прав власності, функціонуванням господарюючого суб'єкта у певному середовищі, із певною законодавчою та нормативною базою (опортуністичні витрати) та ін. Отже, якщо трансформаційні витрати зумовлені передусім технологією виробництва певного продукту, то трансакційні – інститутами. За інших рівних умов трансакційні витрати тим нижчі, чим ефективніше діють інституції – механізми застосування певних норм і правил.

В основі формування витрат як трансформаційних, так і трансакційних, знаходиться використання первинних ресурсів. Якісні перетворення в економіці пов'язані передусім з продуктивністю використаних факторів виробництва, зокрема зі створенням доданої вартості на одиницю вартості залученого ресурсу. Конкурентоспроможність певної макроекономіки, згідно з визначальним принципом підходу до її визначення, залежить від спроможності економіки збільшувати додану вартість у ціні виробленої та проданої продукції при незмінності або зменшенні ресурсів. Основним джерелом приросту доданої вартості (який безпосередньо формується через рівень ціни та обсяг попиту) є створення нових товарів і послуг або суттєве покращення тих споживчих властивостей, що існують; процеси ж створення споживчої вартості вимагають залучення всіх факторів виробництва та оптимізації зумовлених цим витрат (рис. 1).

Конкурентні переваги компанії (як і макроекономічної системи загалом) залежать, передусім, від обсягу та сполучення залучених ресурсів, а також цін на матеріальні, трудові, природні, фінансові, інтелектуальні (нематеріальні активи) та інші фактори виробництва – тобто визначаються всіма факторними складовими, що формують витрати та вартість продукції. Проте одночасно необхідною умовою діяльності первинних суб'єктів реальної економіки, сучасна специфіка якої істотно зумовлена потребою в інноваціях, є опосередкування всіх господарських та

комерційних процесів інтелектуальною працею.

У сфері виробництва інноваційна функція інтелектуальної праці спрямована на продукування новітніх товарних та технологічних продуктів. Це один з найбільш визначальних напрямів формування конкурентоспроможної економіки, структура якої тяжіє до високих технологічних укладів, у тому числі до шостого, який, зокрема, ґрунтується на перетворенні

технологічної бази сфери виробництва – засобів праці, джерел енергії, матеріалів, технологій. За укрупненим групуванням технологічних інновацій Ю.Яківця, вони спрямовані на розширення асортименту та покращення якості товарів і послуг (інновація-продукт) або технологій, що використовуються у виробництві (інновація-процес) [1, с. 45].

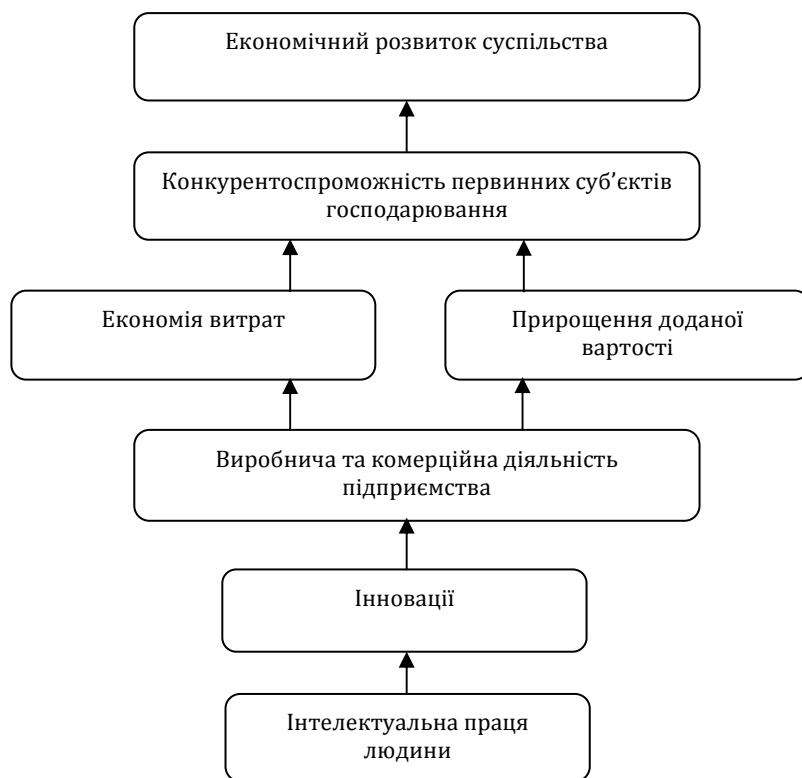

Рис. 1. Походження та значущість конкурентоспроможності для економічного життя суспільства

Попри важливість технологічних інновацій та об'єктивованої інтелектуальної праці у сфері їх створення, необхідно зазначити, що для зростання наукомісткості виробництва (найважливішого джерела створення конкурентних переваг у бізнесі) важливою є функція ефективного управління, оскільки сучасна виробнича практика створення базових інновацій ґрунтується на комплексності та взаємодії трьох визначальних процесів: 1) безпосередньо виробничого циклу, 2) ресурсного забезпечення, 3) технологічного забезпечення. Отже, для того, щоб інтелектуальна праця інноваторів – творців новітніх товарів і технологій – була реалізована, її щонайменше має супроводжувати продуктивна (також високоінтелектуальна) праця людей, що зайняті у сфері управління. Для здійснення продуктивних і технологічних інновацій потрібні інновації управлінські, організаційні, соціальні тощо (рис. 2).

Творцем інновацій (у будь-якій сфері діяльності підприємства) є людина – носій інтелектуального капіталу та суб'єкт економічних відносин. Йдеться про те, що інтелектуальна праця опосередковує всі без винятку процеси господарського життя, у тому числі ті, що відбуваються у сфері виробництва та сфери обігу. Інтелектуальна праця є високопродуктивною. При цьому продуктивність визначається не як фізичне навантаження на працівника, а як результат, що веде до підвищення загальної ефективності господарювання. Завдяки цьому через інтелектуальну працю

створюються принципово необхідні умови підвищення конкурентоспроможності, по-перше, на основі зниження рівня витрат (і трансформаційних, і трансакційних), а, по-друге, на основі прирощення доданої вартості.

Аргументуючи перше положення (економію витрат), необхідно підкреслити взаємозалежність економічних процесів на макро- та мікрорівнях. Підприємства як первинні суб'єкти господарювання у взаємодії з рештою базових суб'єктів мікрорівня (домогосподарствами, іншими підприємствами, державними установами та громадськими інститутами) утворюють більш складні господарські системи. У контексті аналізу трансакційних витрат це означає, що розвиток кооперації праці, оптимізація господарських зв'язків між суб'єктами господарювання, поліпшення дії правових інститутів, налагодження інфраструктури (передусім інформаційних комунікацій) тощо забезпечують зниження таких витрат у межах макросистеми. Трансакційні витрати у цьому випадку розуміються широко (більш широко, ніж суто витрати обігу). За визначенням науковців – це всі «витрати експлуатації економічної системи» [2, с.16]. У цьому сенсі визначальними є інституціональні та організаційні інновації, які через зниження трансакційних витрат і стимули створення нових продуктів забезпечують умови довгострокового соціально-економічного розвитку країн.

Досліджуючи трансакційні витрати в економіці США, Д. Норт та Дж. Уолліс оцінили їх частку у 45 %

національного доходу країни [3]. Отже, функціонування («експлуатація») сучасних інститутів, із дією яких пов'язано утворення трансакційних витрат, відволікає на себе дуже велику частку економічних ресурсів, при цьому сучасна світогосподарська практика констатує зростаючий тренд цього процесу. За названих умов інновації слід розглядати як найбільш впливовий

чинник зростання багатства країни, оскільки їх упровадження у сферах господарської діяльності, які пов'язані з виникненням трансакційних витрат, веде до оптимізації використання факторів виробництва і економії коштів, зумовлених необхідністю залучення ресурсів.

Рис. 2. Вплив інновацій на формування витрат за видами та сферами економічної діяльності

Особливо варто наголосити на думці про оптимальне сполучення факторів виробництва із домінуванням того з них, що забезпечує науково-технічний прогрес і перехід економіки на вищий (порівняно з наявним) технологічний уклад. Відповідно до переважання у складі залучених виробничих ресурсів певного з них, виробництво на підприємстві, у галузі чи економіці країни загалом може бути працездатним, енергомістким, капіталомістким тощо. З погляду на те, що сучасний економічний розвиток істотно детермінований інноваціями, економіка має бути інтелектомісткою. У ресурсному забезпеченні всіх процесів, пов'язаних із виробництвом продукції, функціонування підприємства як агента ринку, організацією господарювання, управлінням тощо, перевага має надаватись інтелектуальному капіталу, носієм якого є людина. Саме працівник, через притаманну йому функцію, якою є інтелектуальна праця, забезпечує створення інновацій та їх використання у зазначених процесах. Отже, розгляд цієї проблеми у контексті конкурентоспроможності, який урахує також потребу відповідності певної господарської системи інноваційному векторові розвитку, частка витрат на інтелектуальний капітал у вартості продукції має бути вищою за аналогічно визначені частки цього фактора у вартості продукції інших підприємств, галузей або країн (при міжнародних порівняннях з експорту / імпорту).

Обґрунтування другого положення стосується зростання доданої вартості. У цих процесах також виразно простежується роль людини та її інтелектуальної праці. Л. Едвінссон [4, с. 212], приєднуючись до думки Г. Еджа, констатував існування залежності між доданою вартістю та потенціалом навиків, що надає підстави для судження про виникнення відносної конкурентної переваги з професійних навиків і вмінь людей.

Природження доданої вартості інакше називається

інтелектуальною рентою. Зазвичай у наукових дослідженнях акцентується увага передусім на технологічній інтелектуальній ренті, тобто пов'язаній з основними виробничими процесами (виготовленням новітніх продуктів, використанням технологій, які не мали аналогів або стали суттєво удосконаленими). Проте світова господарська практика свідчить, що успішні заходи, особливо з управління та маркетингу, що ґрунтуються на засадах ексклюзивності (повної або часткової), а також екологічні, соціальні, організаційні та інші новації, здатні так само, як і технологічні, приносити їх власникам інтелектуальну ренту.

Проведений аналіз дозволяє ствердно говорити про те, що інновації, зумовлені інтелектуальною працею, ведуть до економії витрат підприємства. При цьому продуктові та технологічні інновації сприяють економії трансформаційних витрат господарюючого суб'єкта, а маркетингові, організаційні, управлінські, соціальні та екологічні – трансакційних. Процеси інтелектуалізації та інноватизації, що відбуваються на підприємствах, також зумовлюють зростання доданої вартості. Обидва ефекти є визначальними умовами позитивної економічної динаміки, основу якої утворюють якісні перетворення, породжені властивістю людини ефективно та суспільно корисно використовувати інтелект.

Теорія і практика підтверджують факт спільності тенденцій розвитку взаємопов'язаних рівнів – мікроекономічного та макроекономічного. Жодна національна економіка не може бути конкурентоспроможною поза залежністю від стану її підсистем. Таким чином, конкурентоспроможність можна визначити як інтегровану властивість взаємопов'язаних господарських систем мікро- та макrorівня створювати на основі інновацій, джерелом яких є інтелектуальна праця, стійкі порівняльні переваги у сферах виробництва та обігу, що виявляються в системі господарських відносин як

ефективне використання ресурсів, економія витрат (трансформаційних – зумовлених продуктивними та технологічними інноваціями та трансакційних – зумовлених маркетинговими, організаційними, управлінськими, соціальними та екологічними) та прирощення доданої вартості (утворення інтелектуальної ренти).

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити наступні висновки:

1. Знання, навички, творчий потенціал працівників, реалізовані в системі виробничих відносин через функцію інтелектуальної праці, є джерелом створення інновацій. Опосередковуючи всі господарські процеси, інтелектуальна праця зумовлює технологічний прогрес та економічний успіх господарських систем.

2. Інновації у вигляді нових товарів, технологій, управлінських методик, організаційно-економічних форм за їх застосування при виробництві та збуті продукції забезпечують ефективне використання ресурсів, економію витрат і зростання доданої вартості.

3. Активація на рівні первинних господарюючих

суб'єктів продуктивної функції інтелектуальної праці, зростання її ролі в опосередкуванні процесів створення та використання інновацій (продуктових, технологічних, маркетингових, управлінських, організаційних, соціальних, екологічних) забезпечує реалізацію національних інтересів через досягнення суспільної корисності у вигляді закріплення тенденцій прогресивного макроекономічного розвитку, у межах якого досягаються умови підвищення конкурентоспроможності на основі економії трансформаційних і трансакційних витрат й зростання доданої вартості.

4. Проведений аналіз дозволив визначити поняття «конкурентоспроможність», відмінністю якого від існуючих є уточнення джерела походження конкурентоспроможності, яким є інтелектуальна праця людини та виявлення особливостей утворення витрат за видами (трансформаційних і трансакційних) відносно сфер економічної діяльності (виробництво та обіг) й інновацій, що їм (сферам) відповідають.

Список літератури

1. Яковец, Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века [Текст] / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 382 с.
2. Хозяйственные системы инновационного типа: теория, методология, практика [Текст] / Под общ. ред. Фоломьева. – М. : Экономика, 2011. – 397 с.
3. North, D. C. *Measuring the Transaction Sector in the American economy, 1870 – 1970* [Текст] / D. C. North, J. Wallis // *Long-Term Factors in American Growth*. – Chicago : University of Chicago Press, 1986. – Vol. 51. – p. 95 – 162.
4. Эдвинсон, Л. *Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях* [Текст] / Л. Эдвинсон. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 248 с.

РЕЗЮМЕ

Шкурупий Ольга, Базавлук Наталья

Определение конкурентоспособности в параметрах «интеллектуальный труд – инновации – расходы – интеллектуальная рента»

В статье рассматривается роль интеллектуального труда в опосредовании процессов создания и применения инноваций. Исследовано влияние инноваций на формирование расходов по видам и сферам экономической деятельности. Определено понятие «конкурентоспособность» исходя из критерия примененного интеллектуального труда.

RESUME

Shkurupiy Olga, Bazavluk Natalya

Determination of the competitiveness in the parameters «intellectual labor – innovation – consumption – intellectual rent»

In the article there have been considered the role of intellectual work in mediation of processes of creation and application of innovation. The influence of innovation on the formation of expenditures by types and areas of economic activity is investigated. The notion of «competitiveness» based on the criterion of using intellectual work is specified.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2012 р.